
Жанна Яковська

**ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНА ПРАЦЯ
П.КУЛІША “ЗАПИСКИ О ЮЖНОЙ РУСИ”
В ОЦІНЦІ ЙОГО СУЧАСНИКІВ**

Нині, на хвилі національного відродження, спадщина Пантелеймона Олександровича Куліша (видатного письменника, поета, літературного критика, історика та історіографа, публіциста, філософа, фольклориста-етнографа, вірного патріота України) інтенсивно вивчається і переосмислюється. Мабуть, найменш дослідженою сторінкою його великої творчої спадщини є фольклористична діяльність письменника. А між тим, він був фольклористом за покликанням душі, народне слово стало пристрасстю, яку він проніс через усе своє життя, незважаючи на те, що мав дуже широке коло інтересів і занять.

Головною фольклористичною працею П.Куліша стала його фольклорно-етнографічна збірка “Записки о Южной Руси”. Задум її виник завдяки Л.Жемчужникову, і спочатку вона планувалася як присвячена саме йому книга. Але з часом цей задум дозрів, змінився. Автор уже планує не одну книгу, а енциклопедично-періодичне видання, тому в “Передмові” зауважує, що “вирішив видати, в невизначеній кількості томів, Записки о Южной Руси, в яких би кожна освічена людина мала енциклопедію різноманітних свідчень про народ, що говорить мовою Південно-Російською”¹. У збірці сконцентровано (по суті, становить її канву) етнографічний та фольклорний матеріал, надрукований у визначеній послідовності; описи життя народу, що чергуються із фольклорними записами: думами, піснями, легендами, переказами, які супроводжуються авторськими роздумами і коментарями; тут також описано обставини, в яких проходило записування і подано характеристику інформаторів.

Поява “Записок о Южной Руси” свого часу стала дійсно подією неординарною, тому на неї відгукнулися рецензіями майже всі літературно-критичні журнали, вона стала центром обговорення в тогочасних українсько-російських наукових літературних колах. Критики відзначали як позитивні, так і негативні сторони праці, але всі вони сходилися на думці про її доцільність і важливість.

Особливо детально проаналізував і високо оцінив “Записки...” М.Костомаров у своїй рецензії, надрукованій у журналі “Отечественные записки”. Вказуючи на збірки, які передували даному виданню, він зазначав, що “книга П.Куліша являється як би для того, щоб показати, що багатство народних пам’яток ще не вичерпано”². Мало того, критик наголошує на суспільній потребі такої книги: “...Настала потреба знати і зображати свою народність фундаментально, з усіма її вигинами. Ніхто з такою досконалістю не задовольняє цієї потреби в науковому сенсі, як П.Куліш у своїх легендах, переказах, повір’ях, записаних із слів народу”³.

Очевидно, важливою для П.Куліша була і оцінка М.Максимовича – його першого вчителя на ниві фольклористики, який тепер знаходить чому повчитися у свого колишнього учня. Про його думку стосовно “Записок о Южной Руси” дізнаємося з листування М.Максимовича і П.Куліша, опублікованого в “Русской беседе” за 1857 рік. В одному з листів Максимович пише: “Одержав вашого нового гостинця, “Записки о Южной Руси”, і дуже вдячний за прекрасний подарунок. Я читаю з насолодою ваші записки, зустрічаючи в них то старих знайомих своїх, то нові новини, добуті вами із древньої пам’яті народу. Хвала вам і співпрацівникам вашим...”⁴ Із слів Максимовича про “старих знайомих” можна судити про те, що на час виходу збірки фольклористи перебували у дружніх творчих стосунках (пізніше вони дещо похолоднішали). Це підтверджує і той факт, що Куліш одразу ж після виходу книги чи не найперше передає її своєму учителю. Підкреслюючи неординарність праці Куліша, М.Максимович далі пише: “Як все живо і свіжо у ваших “Записках”, і ці стародавні думи бандуристів, і балаканина ваших оповідачів, і ваші власні історико-поетичні думки і мрії. Милуючись вашою книгою, я багато чому повчаюсь із неї, чого не знав раніше...”⁵. Дещо пізніше у цьому ж літературно-критичному журналі М.Максимович виступить з критичними зауваженнями щодо “Записок о Южной Руси”, які головним чином стосуватимуться опублікованої в них статті Г.Теплова (Т.2), але цим він не применшує значення книги взагалі і говорить про неї як про “чудове явище” в тогочасній літературі. Навпаки, на цей час він глибше познайомився з творчим методом Куліша, що, як видно, йому імponує: “Важко сказати, в чому більша заслуга автора, – в повідомленні дорогоцінних перлин народної творчості, легенд, переказів, повір’їв, пісень і дум, записаних з уст народу із зразковою правильністю, чи у вмінні осмислити все це, представити в потрібному світлі і надати потрібного значення”⁶.

Високо оцінюючи працю П.Куліша, в даній статті М.Максимович по суті визначає завдання, які стояли тоді перед фольклористами-науковцями взагалі: “Ми настільки віддалені від народу, так потребуємо відновити з ним скільки-небудь зв’язок, що повинні хапатися за всякий спосіб, який веде до того, хоч би це було ознайомлення через книги і описи, як би мова йшла про населення Австралії. Звичайно, найкращий засіб у даному випадку є мистецька передача, в усіх подробицях, з усіма особливостями обстановки, творів того ж народу, при тому осмислених розумним групуванням і поясненням. В цьому відношенні П.Куліш являє у нас чи не перший зразок подібної праці”⁷.

Прочитавши “Записки о Южной Руси”, Т.Шевченко 17 червня 1857 року записав у своєму “Щоденнику”: “Я цю книгу скоро напам’ять буду читати. Вона мені так живо, так чарівно живо нагадала мою прекрасну бідну Україну, що я ніби з живими розмовляю з її сліпими лірниками і кобзарями. Прекрасна, благородна праця. Діамант в сучасній історичній літературі”⁸.

Ці окремі відгуки на працю П.Куліша дають змогу сучасному читачеві осягнути, яке значення мала вона на той час, в середині XIX ст. Але, разом з тим, існує нагальна потреба її сучасного осмислення як в синхронічному, так і діахронічному планах, адже від початку нашого століття (принаймні від 20-х років) цілі покоління українців навіть не знали про існування цієї книги, допоки у 1994 році не з’явилось її кийвське репринтне видання. За цей час українська фольклористика збагатилася новими іменами, школами, напрямками. Чи не змаліло, не зблідло за цей час значення Кулішевих “Записок...”? Аналізуючи фольклорно-етнографічні матеріали, відображені у цій праці, ми можемо говорити про оригінальність та неоціненний внесок школи Куліша в історію української фольклористики. Нині, з висоти часу можна стверджувати, що це була справді школа, де П.Куліш був справді учителем на нелегкому терені збереження і осмислення народної творчості.

Кулішеві “Записки о Южной Руси” стали своєрідним синтезом уже сформованих засад ще молодій науки і власного творчого методу науковця. Як він зумів органічно поєднати в одній своїй особі фольклориста-етнографа, філолога та історика (і це можна прослідкувати за його працями), так само і ця збірка може стати предметом зацікавлення науковців цих галузей в однаковій мірі. Скажемо, історики можуть тут звернути увагу не лише на історичні думи, пісні, перекази, легенди, статті різних авторів. Слід відзначити взагалі особливу ауру етнографізму, що притаманна цій книзі і є невіддільною від її змісту. До того ж постійні історико-етнографічні екскурси автора в часи, відображені у народних творах, роблять їх цікавими та доступними для широкого кола читачів і дають багатий

матеріал для дослідників. Об'єднуючи в собі твори, різні за структурою, тематикою, жанрами, "Записки о Южной Руси" разом з тим є ніби цілісним твором, і цілісність ця досягається завдяки авторським доповненням, вставкам, коментарям.

1. Кулиш П. Предисловие // Записки о Южной Руси. В двух томах. Составление и издание Пантелеймона Кулиша. — К., 1994, — Т. I.—С. III-IV.
  2. Костомаров Н. Записки о Южной Руси. Издал П.Кулиш. Т. I. 1856 года // Отечественные записки.—1857.—С. XII.—№6.—С. 44.
  3. Там же.
  4. Максимович М. Украинские письма к П.А.Кулишу. Письмо первое // Русская беседа.— 1857.— Т. I.— Кн. 5.— С. 38.
  5. Максимович М. Записки о Южной Руси, изд. П.А.Кулиш, Н.Р-на. Критические замечания, относящиеся к истории Малороссии, М.А.Максимовича // Русская беседа.— 1857.— Т. IV, Кн. 8.— С. 1.
  6. Там же.— С. 2
  7. Там же.
  8. Шевченко Т.Г. Щоденник // Твори в п'яти томах.—К.: Дніпро, 1985.— Т. 5.—С. 18.
-